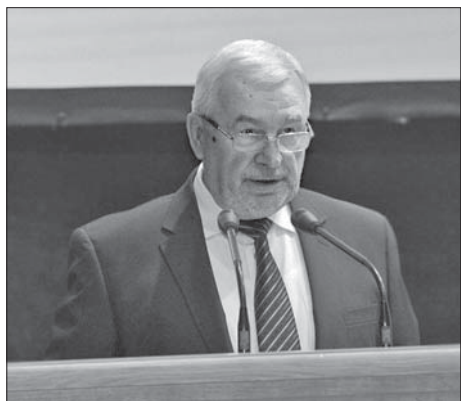

НОВІТНЯ НАУКОВА ІСТОРІОГРАФІЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПАМ'ЯТЬ: ПРОБЛЕМА ГАРМОНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ

Виступ члена-кореспондента НАН України Валерія Федоровича Солдатенка

Здається, нікого не варто переконувати в тому, що природною основою живлення, формування національної пам'яті має бути науково відтворювана якомога адекватніша картина минулого. В абстрактно-теоретичному плані практично всі визнають цю тезу однією із головних функцій раціонального історичного знання.

За останні два з половиною десятиліття фахові історики чимало зробили для того, щоб, скориставшись якісно новими можливостями для наукової творчості, поглиблення і вдосконалення дослідницьких процесів, запропонувати українському суспільству оновлений, скоригований погляд на досвід попередніх поколінь, його аргументовану оцінку. Гадається, є всі підстави для висновку, що вітчизняні зусилля, принаймні про-

відних наукових центрів і осередків, загалом розвиваються в руслі сучасних світових тенденцій продукування так званої когнітивної (тобто смислової) історії, протиставлення її постмодерністській релятивістській моді.

Найвагоміші результати зрушень у новітній історіографії знайшли втілення в узагальнювальних, концептуального рівня, працях. Природно, провідні позиції займають Інститут історії України та інші інститути нашої Академії.

В акумульованому, комплексному вигляді спільні набутки загалу істориків репрезентовано в енциклопедичних виданнях, передусім у 10-томній «Енциклопедії історії України», робота над якою наближається до завершення.

Виправданою реакцією науковців на суспільні очікування, виклики часу стала підвищена увага до осягнення, тлумачення непростих, суперечливих політичних процесів ХХ — початку ХХІ ст., поширення новацій за допомогою провідних академічних та інших фахових періодичних видань.

Створений 2006 р. Український інститут національної пам'яті, якому в 2011 р. було надано статус науково-дослідної установи при Кабінеті Міністрів України, однією з визначальних, головних функцій має розроблення політики національної пам'яті як складової гуманітарного курсу держави. Ми виходимо з того, що національна пам'ять виступає важливим, ключовим елементом, опорною конструкцією самоідентифікації та консолідації народів, що населяють Україну, в єдину політичну націю.

Збереження колективної пам'яті про державотворчі традиції, цивілізаційні досягнення, бойову і трудову звитягу, історичні трагедії сприяє єднанню громадянства та мобілізації духовних сил і будівничого потенціалу Українського народу, його утвердженню як рівноправного суб'єкта системи міжнародних відносин, зміцненню державного ладу й територіальної цілісності України.

Зважаючи на вищезначені підходи, висхідним моментом діяльності колектив УІНП обрав теоретичне осмислення сутності, рівня, якості історичного раціонального знання, селективний відбір його найкращих надбань і обґрунтування шляхів та методів їх імплементації в масову суспільну свідомість. Розв'язанню цього завдання підпорядковане видання щоквартальника «Історична і національна пам'ять», інших праць співробітників.

Однак уже перше наближення до реалізації задуму, перспективного планування видавничо-популяризаторської, освітньої діяльності, участі в наукових дискусіях виявило небезпроблемність сучасної історіографічної ситуації, що зумовлює неоднозначну «ланцюгову реакцію» щодо впливів на національну пам'ять.

Слід самокритично визнати, що на сьогодні відсутня історична концепція, яка б консолідовано-позитивно сприймалася більшістю нашого громадянства.

У сучасній Україні наукові дослідження, а ще більшою мірою — численні публікації з історичної проблематики потрапляють у значну залежність від політичної кон'юнктури, часто слугують потребам ідеологічного обслуговування програмних настанов і розрахунків, стратегії і тактики, масових акцій різних політичних сил і партій. Професійні історики об'єктивно несуть чималу частку відповідальності за те, що їхні праці, у поєднанні з іншими чинниками, прагматично використовуються для підбурювання настроїв регіонального егоїзму, для штучного культивування виявів недовіри, розмежування й розколу між поколіннями, ерозії нації, ведуть до протистояння між соціально

активними спільнотами Сходу і Заходу країни.

Не просто виправданим, але і вкрай необхідним є подолання поширених останніми роками уявлень про історію України як нескінченний ланцюг трагедій і поразок, яких зазнала від сусідів нація з неабияким потенціалом. Нехтування значними набутками, які мав український народ у минулому, не лише неправомірне з погляду наукової об'єктивності, комплексності аналізу, інших наукових критеріїв, а ще й тому, що породжує синдром невіри у власні можливості, продукує ефект меншовартості, латентної залежності від зовнішніх чинників.

Як не дивно, але, маючи повний методологічний і джерельний простір, позбавлені жорсткого ідеологічного диктату, українські гуманітарії нерідко пасивно, а іноді й охоче, пристають на бік тієї чи іншої імпортованої доктринальної настанови замість творення нової, оригінальної, опертої на потужну фактологічну й документальну базу, теоретично спроможної картини минулого України. Зрозуміло, що така тривожна з професійного погляду ситуація не могла не позначитися і на змісті навчальної літератури.

Події останніх місяців доводять, що «історичне поле» дедалі активніше використовують екстремістсько-радикальні елементи й організації, доводячи суспільну свідомість до такого стану, що чимала частина українців уже сьогодні готова принести в жертву спільне майбутнє народу, країни заради безкомпромісного (насправді — войовничо-дилетантського) обстоювання конфронтаційних поглядів на минуле.

До цього додаються глобалізаційні впливи, а саме — потужний курс на уніфікацію духовного сегмента людства, який ставить під серйозне питання право націй і держав на повноцінну національну пам'ять і національну гідність, входить в очевидну суперечність із широко декларованими патріотичними прагненнями.

Найявні вади наукової історіографії (їх коло, на жаль, значно ширше означених)

практично автоматично детермінують негативні впливи і наслідки для формування національної пам'яті, настійно вимагають гармонізації взаємодії обох надважливих чинників консолідації українського народу в інтересах прогресивного поступу.

Серед інших шляхів досягнення мети на перше місце, безумовно, слід поставити найбільш можливу наукову налаштованість і вимогливість, відмову від кон'юнктурно тлумачених, у чомусь модних схем-конструктів, розрахованих на спритне маніпулювання масовою свідомістю.

Унікаючи голослів'я, логічно вдатися до конкретного прикладу. Одна з апогейних, переламних дат, яка вже потрапляє у фокус суспільного інтересу, — це події 1917 і наступних років, до сторіччя яких наближаємося.

За останні два з половиною десятиліття в державі захищено понад 500 докторських і кандидатських дисертацій про події 1917–1920 рр. в Україні, видано сотні монографій, документальних збірників, тисячі статей. Не менш як 95% з них за назвами присвячено дослідженню Української революції, зміст і сенс якої — досягнення двох головних цілей: розв'язання національного питання, тобто національного визволення, і всебічного відродження та створення власної державності.

Соціальні ж аспекти революційних збурень і катаклізмів — внутрішні розколи, протистояння, що вилилися зрештою в громадянську війну, інтегрованість регіональних процесів у загальноросійський і загальноєвропейський історичний контекст — здебільшого кваліфікують як щось протиприродне, чужорідне, з погляду національних інтересів — неістотне і не варте сутнісної наукової, дослідницької уваги.

У результаті вчорашня неадекватність, однобічність, деструктивність підходів до революційного досвіду, коли на далеку периферію відсувалися національно-визвольні аспекти, змінилися дзеркальною, однак настільки ж науково не виправданою й методологічно неприйнятною протилежністю —

абсолютизацією саме етнічно-національних, україноцентричних, навіть антропоцентричних складових на шкоду скільки-небудь предметному аналізу соціальної сутності буття. Ретрансляція таких домінантних конструктів у шкільні й вишівські підручники, популярну літературу закладає в національну пам'ять (ліміт часу не дозволяє тут вести мову про механізм досягнення ефекту) априорі суб'єктивно викривлені, упереджені, далекі від реалій стереотипи щодо певних епізодів, сторінок минулого, накладає негативний відбиток на світоглядні орієнтації.

Отже, як конструктивну історичну систему координат для формування нездеформованої кон'юнктурою національної пам'яті варто запропонувати підходи всебічного, комплексного поєднання в історичному аналізі якомога повнішого, вичерпнішого кола чинників, що мали місце в реальному житті. Це можна розглядати як своєрідну зворотну, чи то зустрічно артикульовану потребу, або навіть вимогу до історичного знання, породжену внутрішньою логікою формування і функціонування національної пам'яті, імперативом оптимальної гармонізації їхніх взаємин.

Виважений, розумний, принциповий синтез двох взаємозумовлених і взаємодоповнювальних сегментів інтелектуальної життєдіяльності суспільства з метою їх якомога більш досяжної гармонізації прогностично обіцяє обернутися позитивним ефектом і пояснює концентрацію в цьому напрямі творчих зусиль співробітників УІНП, наукового активу, який ми намагаємося згуртувати навколо себе.

Прагнення популяризувати означені підходи пояснюється не лише очікуваннями максимально наукового, відповідного дослідницьким критеріям відтворення однієї з надзвичайно складних сторінок вітчизняного досвіду, а й видається за принципово придатний варіант, своєрідну приблизну модель для продукування сучасних концептуальних засад історії України, а також її гармонійного, животворчого впливу на національну пам'ять.